

Debreczeni-Droppán Béla

RÓMER FLÓRIS EMLÉKÉRE KÉSZÜLT SZOBROK ÉS EMLÉKTÁBLÁK

Rómer Flóris 1889-ben bekövetkezett halálát követően egymás után jelentek meg az őt méltató nekrológok, életrajzok, emlékbeszédek. A két legjelentősebbet tanítványai és barátai, egyben pályatársai, Hampel József és Fraknói Vilmos írták. Ezeket „az ércnél maradandóbb” emlékműveket követték aztán a klasszikusabb értelemben vett ércből, kőből készült emlékjelek.

Rómer emlékének őrzése természetesen szülővárosa, Pozsony számára volt a legfontosabb. Nem csoda hát, hogy az első kezdeményezés is innen indult ki. A kezdeményező pedig Dankó József (1829–1895) pozsonyi prépost és címzetes püspök, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, aki 1891 szeptemberében Pozsony város közgyűlési ülésén két javaslatot tett ezzel kapcsolatosan: a város nevezze el azt az utcát Rómerről, amelyben szülőháza található, és „márványtáblára vésett felirat” elhelyezésével örökítse meg nagy szülöttének emlékét. A közgyűlés a két indítványt egyhangúlag megszavazta,¹ de egy jó ideig semmi sem történt érdemileg. Négy és fél évvel a Dankó-féle kezdeményezések után Rómer rokona, Könyöki József (1829–1890) a *Nyugatmagyarországi Híradó* című napilap hasábjain írt hosszasan arról, hol volt Rómer szülőháza. Ő még magától Rómertől hallotta, hogy a Lakatos u. 10. szám alatti ház első emeletén található lakásban született. Könyöki cikke azt mutatja, hogy a szülőház pontos helyének kérdésében alakult ki olyan vita, amely aztán egy időre megakasztotta az 1891-ben elfogadottak végrehajtását. Ugyanakkor a cikk azt is sejtetni engedi, hogy Dankó József javaslata és a közgyűlési határozat után valami történt: „Pár évvel ezelőtt városunkban mozgalom indult meg az iránt, hogy Rómer Flóris és városunk tudós fia szülőházára emléktábla kerüljön.”² — Hogy valójában a „mozgalom indult” kifejezés ez esetben mit jelentett, pontosan nem tudjuk.

Ennél azonban sokkal több ismeretünk van arról a jelentős emlékállítási tervről, amely Könyöki említett cikke után három hónappal került a közvélemény elé. A Pulszky Ferenc vezette Országos Régészeti és Embertani Társulat 1895. május 10-én adott ki felhívást azzal, hogy „az elhunyt nagynevű régésznek [...] Pozsonyban szobrot óhajt [...] állítani”. A szoborállítást tisztán adományokból kívánták fedezni, melyeket a Társulat pénztárnokához, Lipcsey Józsefhez kértek küldeni.³ A gyűjtés egy idő után úgy tűnik megakadt, és végül csak 250 forint gyűlt össze 1898 októberéig. Ebben a helyzetben Pozsony városa jelezte, hogy 1000 forintot ad a szoborállításhoz és a szükséges területet is átengedi.⁴ Azonban az említettekén túl a *Budapesti Hírlap* 1898. október 27-i számában a szobor kapcsán megjegyzi, hogy még a pozsonyi támogatás sem elégséges a tervezett szobor költségeire, ezért a Társulat úgy módosította tervét, hogy Pozsonyban a szobor helyett egy domborműves arcképpel ellátott emléktáblát állít.⁵ Úgy látszik azonban, hogy bár felmerülhetett ez a megoldás, de hamar

1. kép

A pozsonyi Rómer Flóris szobor mintája
Stróbl Alajostól, gipszöntvény, 1897 körül
(Pozsony Városi Galéria)

felülkerekedhetett ezen az eredeti terv, mert a szoborállításra történő gyűjtést a Társulat 1899-ben újrakezdte, immár a források szerint direkt megkeresésekkel. Például 1899. március 31-én a Társulat Fehér Ipoly pannonhalmi főapátnak írt adományt kérő levelet. Ebből a levélből is kiderül, Pozsony város „tetemes összeggel” támogatta az emlékmű felállítását, és annak helyéül ki is jelölte „egyik díszes terét”. A főapát a levélre válaszul 50 forintot küldött a nemes célra.⁶ Rómer szülővárosa a Ferenciek terén, a Régi városház tőszomszédságában jelölte ki a helyet.⁷ A hely tehát megvolt, hamarabb, mint ahogy a szobor elkészült. A Társulat a kor legnevesebb, legfoglalkoztatottabb szobrászát, Stróbl Alajost (1856–1926) bízta meg a Rómer emlékmű megalkotásával. A *Pesti Hírlap* 1899. január 7-i száma azt írta, hogy „a napokban a szobor el is készült”.⁸ Ez minden bizonnyal ekkor még csak a bronz mellszoborra vonatkozhatott, mert különben miért in-

dult volna újabb gyűjtés 1899 elején? A lapok az ezt követő években is hírt adtak arról, hogy a szobor már készen áll. 1902 áprilisában például a pozsonyi megjelenésű *Nyugatmagyarországi Híradó* írt erről.⁹ Azonban, mint a lap június 17-i számából kiderül, ez még ekkor sem jelentette az emlékmű teljes elkészültét, hiszen a talpazat még hiányzott. Ortvy Tivadar (1843–1916), Rómer egykori tanítványa és munkatársa az említett számban bővebben írt az ún. Rómer-emlékről. Ebből tudhatjuk meg, hogy 1902. június 15-én báró Forster Gyula (1846–1932), a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke és Stróbl Alajos Pozsonyban a város két polgármesterével, valamint Ortvyval immár kijelölte a Ferenciek terén az emlékmű leendő pontos helyét. A „Rómer-emlék a ferenciek terén levő szép park azon részén lesz felállítva, mely a Rómer-utca felé irányul, körülbelül ott, hol a tér parkirozása előtt festői kút állott” — írta Ortvy. Megtudjuk e cikkből azt is, hogy a talpazat homokkőből fog készülni és a megörökített nagy tudós tudományos munkásságára jellemző „régészeti” emble mákkal lesz díszítve. A pozsonyiak az emlékművel kapcsolatosan csak egy dolgot kértek: a talpazatot helyi iparosok készíthessék el.¹⁰ Nem tudni, hogy ez így történt-e, de azt az emlékmű fennmaradt eredeti makettjét ismerve igen (1. kép), hogy a talpazat alsó, szélesebb és díszesebb faragású részét végül elhagyták, valószínűleg pénzügyi

okokból. Nem találtunk konkrét adatot arra sem, hogy miért kellett ennyi évet várni Rómer szobrának felállítására? Nyilván ismételtlen csak arra gondolhatunk, hogy még mindig hiányzott a szükséges összegből valamennyi. Az utolsó lökést az archeológusok kezdeményezésének megvalósulásához végül az adta, hogy 1865 után a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók újra Pozsonyban tartották vándorgyűlésüket. Ebből az alkalmából gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter is Pozsonyba látogatott, akinek segítségével sikerült a felállítás költségeit is fedezni.¹¹ Tehát az 1895-ben kezdeményezett szoborállításra 12 évvel később végre sor kerülhetett. Forster Gyula, a kezdeményező Országos Régészeti és Embertani Társulat nevében (mint annak másodelnöke) 1907. augusztus 14-én adta át jelképesen a szobrot a városnak. Az átadás-átvétel minden ceremónia nélkül történt meg,¹² az ünnepélyes avatásra tulajdonképpen ezután majd két héttel, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének megnyitó napján, augusztus 25-én került sor. A megnyitó ünnepséget követően a jelenlévők a primási palotából Apponyi kultuszminiszter vezetésével a Rómer szobor elé vonultak, ahol Chyzer Kornél (1836–1909) miniszteri osztálytanácsos, akadémikus mondott ünnepi beszédet. Többek között ezekkel a szavakkal méltatta Rómert: „Szolgált a hazát fegyverrel és tollal, az egyházat egész lelkével, a tudományt örökös kutatással s az emberiséget egész szívével. A kötelességnek ily hű teljesítése megszerezete (sic!) neki már életében is az elismerést úgy felülről, mint polgártársai részéről.” Chyzer természetesen külön hangsúlyozta Rómer pozsonyi kötődését. Beszéde után elhelyezte a vándorgyűlés babérkoszorúját a szobor talpazatánál, melynek szalagját ma is őrzi a Pozsonyi Városi Múzeum (Múzeum mesta Bratislavy). A vándorgyűlés képviselője után Krenner József (1839–1920) osztályigazgató a Magyar Nemzeti Múzeum nevében koszorúzott.¹³ (2. kép)

2. kép

A pozsonyi Rómer szobor 1907-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése és a Magyar Nemzeti Múzeum koszorújával
(Mindszenty Béla felvétele)

A pozsonyi belváros szívében elhelyezett szobor szerencsésen túlélte Trianont, az impériumváltást, minden bizonnyal azért, mert azt a város minden nemzetisége magáénak érezte. Az emlékmű felállításának ötvenedik évfordulóján *A Hét* című

3. kép
Rómer Flóris szobra a pozsonyi Régi
városháza udvarán a születése 200. évfordulója
alkalmából tartott konferencia koszorújával
(2015. április 22. A szerző felvétele)

4. kép
Stróbl Alajos: Rómer Flóris (Pozsony)

cseszlovákiai magyar hetilapban egy cikk emlékezett Rómer Flórisra. (Sas 1957, 12–13.) Száz évvel az esemény után viszont már nem találhatta senki az eredeti helyén Stróbl Alajos szobrát, hiszen a városi térrendezésnek köszönhetően a szobrot helyéről 1998-ban áthelyezték a Régi városháza, azaz a Pozsonyi Városi Múzeum udvarára. Ma az intézmény bejáratától jobbra található sarokban látható.¹⁴ Legutóbb a Rómer Flóris születésének 200. évfordulóján, 2015. április 22-én megrendezett tudományos konferencia alkalmával koszorúzták meg a résztvevők. (3–4. kép) A kerek évfordulóra restaurált emlékmű bronz mellszobra Pozsony szülöttjét papi reverendában, nyakában mellkereszttel ábrázolja. A homokkő talpazat központi nagy tömbjének elülső oldalán az ábrázolt tudós neve („Rómer Flóris”) látható, bal oldalán koszorúba foglalt kard Rómer 1848–49-es helytállására, a jobb oldalon pedig szintén koszorúba foglalva a híres nagyszentmiklósi aranykincs ivócsanakjának sematikus ábrázolása a nagy tudós munkásságára utal. A talpazat e központi tömbjének négy sarkára — ugyancsak Rómer régész mivolta miatt — egy-egy ló koponyája került.

A pozsonyi szobor felállítását követően nem egészen egy évtizeddel később, 1916-ban a fővárosban, Budapesten is szobormű örökítette meg Rómer Flóris emlékét. A szobrot állíttató Fraknói Vilmos (1843–1924), a múzeumok és könyvtárak országos főfelügye-

5. kép
A Régészek emléke a Magyar Nemzeti Múzeum
kertjében (Dabasi András felvétele)

6. kép
Damkó József: Rómer Flóris, 1916
(Antal Marianna felvétele)

lője azonban nemcsak Rómer előtt tisztelgett a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében (a múzeumépület északkeleti sarkának közelében) elhelyezett emlékművel, hanem két másik jeles archeológus, Pulszky Ferenc és Hampel József előtt is, hiszen Damkó József (1872–1955) szobrászművész haraszi mészkőből, a régi római sírkövek (sztélék) mintájára faragott alkotásán mindhárom személy dombormű-mellképe szerepel.¹⁵ (5–6. kép) A „Régészek emlékének” nevezett alkotás építészeti részét Hüttl Dezső (1870–1946) építész, műegyetemi tanár tervezte, a szobrászati munkákat végezte — mint már említettük — Damkó szobrászművész, aki többszörösen is kötődött megbízójához, Fraknóihoz, hiszen például az ő általa alapított ösztöndíjjal jutott ki Rómába (1904), ahol aztán ugyancsak Fraknói ösztönzésére és megrendelésére készítette el a római Lateráni bazilikában II. Szilveszter pápa síremlékére a Szent Korona átadását ábrázoló domborművet (avatása: 1910). Később, 1929-ben pártfogója síremlékét is ő faragta. A Rómernek is emléket állító sztélét 1916 júniusában állították fel a Múzeumkertben és a *Budapesti Hírlap* június 30-i száma szerint ekkor már csak a tábla szövegének bevésése volt hátra. A tudósítás így fejeződik be: „Az emlékművet ma még állványok hálózata borítja, de néhány nap mulván befejeződnek a munkák, az állványokat leszerelik, a munkások által összetaposott környékét ismét gyepesítik és a szobrot minden ünnepség nélkül átadják a közszemlének.”¹⁶ A sztélére a következő szöveget vészték:

RÓMER PULSZKY HAMPEL/ A MAGYAR RÉGISÉGTUDOMÁNY/ MEGALAPÍTÓI-
NAK EMLÉKÉRE/ A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM/ SZAKSZERŰ FEJLESZTÉSE
ÉS/ EURÓPAI HÍRNEVE ÉRDEKÉBEN/ KIFEJTETT EREDMÉNYES MŰ/KÖDÉSÜK
SZÍNHELYÉN HÁLÁS/ KEGYELETTEL EMELTE/ FRAKNÓI VILMOS/ A MAGYAR
MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁ/RAK ORSZÁGOS FŐFELŰ/GYELŐJE MDCCCCXVI.

Az emlékműnek 1916 nyarán tehát nem volt avató ünnepsége, de az végül mégsem maradt el, csak elhalaszthatták, mert november elsején (de. 11 órai kezdettel¹⁷) megtartották — ahogy az erről szóló tudósítás fogalmazott: „a nagynevű tudósok emlékéhez méltó ünnepség keretében”. Ezen megjelent Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, gróf Klebelsberg Kunó és Ilosvay Lajos államtitkárok, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége tisztviselői, a Pulszky és a Hampel családok tagjai. Ugyanakkor nem tudott megjelenni az eseményen az emlékmű állíttatója, Fraknói Vilmos, akinek nevében Mihalik József (1860–1925), a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője helyezett el koszorút („A magyar archaeológia mestereinek – Fraknói Vilmos” felirattal) és szólt néhány szót. Rajta kívül beszédet mondott még Fejérpataky László, a Nemzeti Múzeum igazgatója, aki Rómerben legelső jószágos hivatali főnökét tisztelte. Ezen kívül többek között a következőképpen méltatta a nagy régész triáaszt: „Nagyrészt nekik köszönhetjük, hogy Nemzeti Múzeumunk elfoglalta méltó helyét a külföld hasonló intézményei mellett. Pulszky, Rómer és Hampel neve ismert és nagyrabecsült a tudományos eredmények terén itthon és a külföldön egyaránt.” Fejérpataky után Varjú Elemér (1873–1945), az Érem- és Régiségtár osztályigazgatója szólt az egybegyűltekhöz. Elődje munkásságát a következő szavakkal jellemezte: „Rómer Flóris [...] itthon teszi népszerűvé a régiségkutatás minden ágát. A hívő rajongásával, fanatizmusig menő buzgósággal dolgozik, ír, agitál és szerez híveket szeretett tudományának s ezzel együtt a Nemzeti Múzeumnak.”¹⁸ A Rómer-Pulszky-Hampel sztélének is gyakran nevezett 336 cm magas (ebből a kőemlék: 248 cm, a timpanon: 88 cm), 178 cm széles és 36 cm vastag emlékművet 1997-ben és 2013-ban restaurálták.¹⁹ Az előbbire Pulszky Ferenc halálának 100. évfordulójára készülve került sor, amikor az ünnepi emlékülés alkalmával, 1997. szeptember 9-én koszorúzással egybekötött megemlékezésre volt a sztélénél.²⁰ Ekkor Kovács Tibor, a Nemzeti Múzeum főigazgatója mondott beszédet. (Kovács 1997, 3–4.) Legutóbb 2015. október 7-én délután, a Rómer

7. kép
Borsos Miklós: Rómer Flóris,
1972 (A szerző felvétele)

születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett emlékkonferencia után koszorúztak az emlékműnél, melyet Csorba László főigazgató (MNM) rövid beszéde előzött meg.

Rómer időben következő szobrát Borsos Miklós (1906–1990) szobrászművész készítette 1972-ben. A vörös márványból készült 58 cm magas, 32 cm széles és 26,5 cm vastag mellszobor később ismeretlen okból és nem tudni pontosan mikor az Iparművészeti Múzeumba került, ahol aztán 1989-ben be is leltározták a múzeum tárgyai közé.²¹ (7. kép) Jelenleg a múzeum raktárában őrzik. Ennek a Rómer-büsztnek a bronz másolata került 1990-ben felállításra Győrben,²² a Széchenyi téren, a ma már Rómerről elnevezett megyei múzeum előtt. Az avató ünnepségre 1990. június 2-án került sor, melyen Csóka Gáspár bencés alperjel mondott emlékező szavakat, majd Szennay András (1921–2012) pannonthalmi főapát leleplezte a szobrot.²³ (8. kép)

Rómer Flóris emlékét ma több emléktábla is őrzi. Mint említettük, az első emlékállítási kezdeményezés 1891-ben egy tábla elhelyezésére vonatkozott, amely a pozsonyi szülőházra került volna. Dankó József indítványából végül csak az utcaelnevezés vált valósággá, a szülőház emléktáblával való megjelölése elmaradt, és végül Pozsony városában egy szobor állításával tisztelegtek a város nagy szülöttje előtt. Az első Rómer-emléktábla elhelyezésére 1910-ig kellett várni. Ekkor a főváros megbízásából özv. Darázs Józsefné (1877–1911) szobrászművész készítette el az Aquincumi Múzeum (rég) főépületének falára azt a kőtáblát, amelynek felső felében Rómer domborműves mellképe látható bronzból. (A múzeum épületén ekkor már két emléktábla is volt: Schönvisner Istváné, melyet Darázs József készített 1907-ben és Rómer pályatársáé, barátjáé, Torma Károlyé, amelyet Darázs Jánosné alkotott 1909-ben.) Rómer Flóris aquincumi emléktáblájának ünnepélyes leleplezésére 1910. június 18-án este került sor.²⁴ A *Vasárnapi Újság* című lap, amely június 26-i számában az emléktábla képét is hozta, tudósításában megjegyzi, „nem nagy arányú, de meleg ünneplésben” folyt le annak avatása.²⁵ Pontosán nem tudjuk, mennyien jelentek meg az eseményen, de az Aquincumi Múzeum fennmaradt vendégkönyvébe az ünnepség kapcsán húsz prominens személyiség jegyezte be a nevét, köztük például Bárczy István, Budapest polgármestere, Angyal Dávid, Csánki Dezső, Fejérvataky László, Réthy László, Thallóczy Lajos és Hampel József.²⁶ Az ünnepi beszédet Rómer tanítványa és múzeumi utóda, Hampel mondta, aki először mestere legnagyobb érdemeit sorolta

8. kép
A győri Rómer Flóris szobor
(Borsos Miklós, 1990,
Tanai Csaba Taca felvétele)

9. kép
Rómer Flóris emléktáblája
az Aquincumi Múzeum falán
(Darázs Jánosé, 1910, Komjáthy Péter felvétele)

10. kép
A Bakonyi Panteonba készült Rómer emléktábla
(R. Kiss Lenke, 1971)

fel, majd részletesebben szólt arról, hogy az aquincumi kutatások mit köszönhetnek neki. Az ünnepi szónok a következőket emelte ki: „A 60-as és 70-es években senki sem tett többet Aquincum emlékeztetésének föléléstése ügyében, mint Rómer. Nem volt akkoriban szorgalmasabb látogatója e területnek mint ő. [...] Rómer volt az őrszem, mely ügyelt az előforduló emlékekre és szava mint *vox clamantis in deserto* [a pusztába kiáltott szó] fölkelte a szunnyadó közfigyelmet.”²⁷ (9. kép)

Az aquincumi Rómer-emléktábla felirata: RÓMER FLÓRIS FERENCZ/1815-1889/A MAGYAR RÉGISÉGTUDOMÁNY/ ÚTTÖRŐJE, AZ AQUINCUMI/ RÉGISÉGEK KUTATÓJA

Az emléktáblánál a nagy évfordulókon koszorúzási ünnepséget tartottak. 1989. március 8-án, Rómer halálának 100. évfordulóján Fitz Jenő mondott beszédet a koszorúzás aktusát megelőzően.²⁸ A következő megemlékezésre 2015. április 10-én került sor Aquincum nagy kutatója születésének 200. évfordulója alkalmából a Nemzeti Örökség Intézete, a BTM Aquincumi Múzeuma és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaság rendezésében. A koszorúzással egybekötött ünnepségen beszédet tartott Zsidi Paula, az Aquincumi Múzeum igazgatója, Gedai István, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnökhelyettese, Jávor Anna, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaság elnöke, valamint Grászli

Bernadett, a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum igazgatója.²⁹ Az emléktáblát az ünnepség előtt restaurálták.³⁰

Első önálló kötete, *A Bakony* (1860) Rómert arra predesztinálta, hogy ha egyszer majd a Bakonnyal foglalkozó kutatóknak emléket állítanak, akkor ő ott legyen köztük. 1969 decemberében meg is született az elhatározás, hogy a balatonfüredi Panteon mintájára létrehozzák Zircen a Bakonyi Panteont. A Bakonyi Intéző Bizottság kezdeményezésére 1970. szeptember 25-én megalakult a nyolctagú Panteon Bizottság, melynek feladata annak eldöntése és meghatározása volt, hogy kik mikor és miért kaphatnak emléktáblát. (Jármai 1993, 4–5.) A végül 14 emléktáblát számláló Bakonyi Panteonban, a Zirci Ciszterci Apátság nagy udvarában helyezték el a Rómerre emlékező fehér márványtáblát, amelynek felső részén a nagy régész portréját mintázó bronz plakett látható, melyet R. Kiss Lenke (1926–2000) szobrászművész készített.³¹ (10. kép) Az emléktáblát felirata szerint a magyar régészet megalapozójának, a Bakony első tudományos kutatójának és ismertetőjének emlékére a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága állíttatta 1971 októberében. A Bakonyi Panteon emléktábláit valamikor 2007 körül a Szent Bernát Idősek Otthona kialakításakor a ciszterci rend leszereltette, azóta a zirci Reguly Antal Múzeum raktárában őrzik őket, köztük a Rómer-táblát is.³²

1980-ban a tatai Eötvös József Gimnáziumban avattak emléktáblát Rómernek, az iskola egykori diákjának. Az iskola első emeleti folyosójának falára helyezett vörös márványtáblán a következő (ezüstözött) felirat olvasható (Wehner 1980, 63.): RÓMER FLÓRIS FERENC/1815-1889/MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ RÉGÉSZ/EBBEN AZ ISKOLÁBAN TANULT/1826-TÓL 1827-IG./1980. (11. kép)

Legutóbb, 2008-ban Porva-Cseszneken, a bakonyi vasútállomás falán helyeztek el emléktáblát Rómer Flóris és Dr. Darnay-Dornyay Béla előtt tisztelegve. (12. kép) Az emléktábla avató ünnepségre 2008. április 27-én Sólyom László köztársasági elnök jelenlétében került

11. kép
Rómer Flóris emléktáblája a tatai Eötvös József Gimnáziumban (1980) (Mike Ariel felvétele)

12. kép
A Porva-Cseszneken, a bakonyi vasút állomásépületén elhelyezett Rómerre emlékező márványtábla (2008)

sor. Az emléktáblát annak az ünnepségnek a keretében leplezték le, amelyet a Cuha-völgyi vasút megmentése és védetté nyilvánítása alkalmából tartottak. A Porva-cseszneki vasútállomás épülete előtt tartott ünnepségen olyan sok ember gyűlt össze, hogy az egyik szemtanú szerint a tömeg nem fért el az állomás épülete előtt, és ezért az ott várakozó vonat kitolatott az állomásról.³³ A Cuha-völgye Vasúti Védnökség és az Ösvénytaposó Baráti Társaság által készített emléktáblán a következő felirat olvasható: DR. RÓMER FLÓRIS/1815-1889/KIVÁLÓ RÉGÉSZ, TERMÉSZETTUDÓS, KUTATÓ./AZ ELSŐ BAKONY ÚTIKALAUZ SZERZŐJE/EMLÉKÉT ŐRZI A ZÖLD SÁV JELZÉSŰ TURISTAÚT.

A fentebb ismertetett emléktáblákat Rómer Flóris előtt tisztelegve helyezték el, de van egy olyan tábla is, amelyet ő maga készített, mégpedig egykori tanítványának József főherceg (1833–1905) nála tett 1878 szeptemberi látogatása emlékéül. (13. kép) Rómer a sötét márványtáblát Weiszlovics Adolf nagyváradi kóráktárából rendelte meg és valamikor 1878 utolsó napjaiban vagy a következő év legelején helyeztethette el³⁴ a ma 19-es számú kanonoki épület emeletén, közvetlenül lakása ajtaja felett. Az emléktáblára — mely ma is eredeti helyén látható — a következő feliratot vésette: A legnagyobb Nádor fia/JÓSEF cs. kir. ausztriai főherceg Úr,/a «háladatos tanítvány» emlékéül, ki September 3-kán 1878-ban/RÓMER FLÓRIS FERENCZ kanonokot,/mint hajdani tanítóját e házban meglátogatni kegyeskedett!/Béke a Jövőknek, Üdv és Szerencse a Távozóknak./Örök hálául a megtisztelttől!

Végül egy olyan emléktáblát említünk, amely ugyan nem direkt Rómer emlékére készült, de mégis őrzi azt, mert szerepel rajta a neve. Kőszeg város Tanácsa 1978-ban helyeztette el emléktáblát a kőszegi gimnázium alapításának 300. évfordulójára (1677–1977) a volt bencés gimnázium falán. A nagyméretű táblán a régi (már nem álló) iskolaépület faragott képe látható, fölötte az iskola neves tanárainak és diákjainak nevei sorakoznak, köztük Rómer Flórisé, aki 1857-ben egy rövid ideig itt tanított.

A szobrok, emléktáblák mellett utcanévtáblákon is találkozhatunk Rómer Flóris nevével, hiszen Budapesten, Győrben, Veszprémben, Nagyváradon, Gödöllőn, Zircen neveztek el róla közterületeket.

Az emlékjelek körébe vonhatóak a síremlékek is, ezért befejezésül röviden kell még szólnunk Rómer Flóris nyughelyéről. (14. kép) A jeles tudós 1889. március 18-án hunyt el Nagyváradon. A ravatalt lakásán állították fel. Sokan küldtek koszorút a koporsóra, köztük volt József főherceg is „Hálás tanít-

13. kép
A Rómer Flóris által készített márványtábla
József főherceg látogatásának emlékéül
(Lakatos-Balla Attila felvétele)

ványától, József főhercegtől” felirattal. Rómert halála után két nappal, március 20-án délelőtt temették el. A beszentelést Schlauch Lőrinc püspök végezte, majd a halottas házból a székesegyházba vitték a koporsót és onnan indult aztán a várad-olaszi temetőbe a gyászmenet — amint a korabeli lapok fogalmaznak: „a nép beláthatatlan sora kíséretében”. (A temetésen ott volt többek közt Fraknói Vilmos, Hampel József és Czobor Béla.) Rómert négy évvel korábban elhunyt püspöke, Lipovniczky István sírja mellé temették.³⁵ Nyughelye fölé egyszerű szürke sírkő került, amelyre neve alá két egyházi címét (várad-i kanonok, jánosi apát) és egy kitüntetését (Vaskoronarendi lovag) vésték. Neve fölött a síremléken még egy címer látható, ma már alig kivehetően, amely alighanem kanonoki címere lehet. Rómer földi maradványai végül száz évig sem nyugodhattak békében, mert miután az 1779-ben nyitott várad-olaszi temetőt 1972-ben zöldövezeti státuszba helyezték és bezárták, rohamosan pusztulni kezdtek a sírok. Az 1980-as évek elejére már olyan méreteket öltött e pusztulás, hogy Tempfli József, várad-olaszi apátplébános (későbbi nagyváradi püspök) úgy döntött, hogy az egyházi személyiségek és számos ismert jeles nagyváradi földi maradványait megmenti. Végül összesen 118 elhunytat exhumáltak és temettetett új helyre, több műemlék jellegű síremléket is áthelyezve. Köztük volt Rómer sírköve is, amelyet (egykori lábazati része nélkül) a nagyváradi római katolikus székesegyház altemplomában helyeztek el.³⁶ Azóta azt többször is megkoszorúzták tisztelői, legutóbb 2015. október 17-én reggel a születése 200. évfordulója alkalmából tartott konferencia résztvevői.

Rómer Flóris ércből, kőből formált emlékeiről írtunk és megemlítettük azt is, hogy számos utca is őrzi emlékét. Ezek az utókor tiszteletének jelei, és reméljük ezen emlékjelekből lesznek még újabbak is a jövőben. Ami azonban ezeknél fontosabb, hogy forgassuk műveit, dolgozzuk fel hatalmas tudományos hagyatékát és próbáljuk hivatásunkat úgy végezni, ahogyan ő: szóval és tettel. A legméltóbb tisztelet és kultusz ugyanis az, ha nemcsak emlékezünk és méltatjuk példaképünket, hanem tevékenységünkben követjük is őt.

14. kép
Rómer Flóris sírköve a nagyváradi székesegyház altemplomában (A szerző felvétele)

FÜGGELÉK

1) *Chyzer Kornél miniszteri tanácsos beszéde a pozsonyi Rómer szobor megkoszorúzásakor (1907. szeptember 25.)*

Tisztelt Közönség!

A polgártársak elismerése a legszebb és legnagyobb jutalom, amelyben ember részesülhet.

Mi, tisztelt gyülekezet, itt oly férfiú szobra előtt állunk, akinek egész élete, minden tette méltó volt arra, hogy az utókor mindig hálával adózzék emlékezetének s amint örömmel látjuk, az ő szeretett szülővárosa nem is feledkezett meg arról, a mivel a haza s a tudomány Rómer Flórisnak tartozik.

Messze vezetne, ha ez alkalommal Rómer érdemeit felsorolni megkísérelném, de nem is szükséges, hiszen Rómernek irodalma van. Elég legyen felemlítenem, hogy egész életét a haza, az egyház, a tudomány s embertársai szolgálatának szentelte s ebben pihenést nem ismert.

Szolgált a hazát feyverrel és tollal, az egyházat egész lelkével, a tudományt örökös kutatással s az emberiséget egész szívével. A kötelességnek ily hű teljesítése megszerezete (sic!) neki már életében is az elismerést úgy felülről, mint polgártársai részéről.

Most, midőn mi a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének tagjai e szobornál megállapodunk, lehetetlen, hogy meg ne emlékezzünk azon meleg szeretetről, a melylyel ő ezen intézmény iránt viseltetett s azon érdemeiről, amelyekkel ő e téren is bir.

Felismerve ezen kulturális intézmény fontos s nálunk nagyon is szükséges voltát, valahányszor csak tehettem, részt vett a vándorgyűléseken.

A 42 év előtt itt tartott vándorgyűlésnek nemcsak egyik rendezője és titkára, de lelke is volt. Az ezen alkalomból megjelent pozsonyi monographiában ő örökítette meg „Pozsony régészeti műemlékeit” s ernyedetlen buzgalommal szerkesztette az örömlünkre még velünk működő nestorunkkal, Kanka Károly dr.-ral a gyűlés jeles munkálatait. Ezen gyűlésen kívül még kilenc vándorgyűlésünkön vett részt és legtöbbször mint oktató előadó.

A tudomány, melyet hazánkban mondhatni ő teremtett: a régészet, de nem volt oly tudományos és emberbaráti intézmény, mely iránt ne érdeklődött volna.

S e változatos tevékenység közepette mindig Pozsonyra gondolt.

Egyik levelében, melyet Pozsony szab. kir. város akkori országgyűlési képviselőjéhez irt s melyben a szülővárosa iránti szeretet csak úgy áradozik, ezt mondja: „Egyet sajnállok, hogy ottan nem fogok majdan nyugodni, ahol igénytelen bölcsöm ringott.”

Igaz, nem nyugszol itt nemes férfiú, de élsz és élni fogsz szülővárosod hálás fiai szívében, kik megörökítették nemes alakodat kőben s alkalmat nyújtottak nekünk,

hogy mint egykori vándorgyűlési hálás társaid mi is adózzunk e szerény koszorúval drága emlékednek.

Pozsony fia, szolgáljon e szobor buzdításul nektek, hogy a hazát, s e nemes várost oly hévvel szeressétek s tettekkel szolgáljátok, mint azon férfiú szerette és szolgálta, kit az híven ábrázol.

Rómer Flóris emléke és szülővárosa éljenek örökké.”

(Rómer Flóris szobrának megkoszorúzása. Nyugatmagyarországi Híradó, 20. évf. 1907. aug. 27. 194. sz. 3., vö. Napi Közlöny a Magyar Orvosok és természetvizsgálók Pozsonyban 1907. augusztus 25–29. napján tartott XXXIV. nagygyűléséről. 1907. aug. 24. (sic!) 2. sz. 1–2.)

2) *Fejérpataky László, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, Varjú Elemér múzeumi osztályigazgató és Mihalik József, a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője beszédei a múzeumkerti Rómer-Pulszky-Hampel emlékmű avatásán (1916. november 1.)*

Fejérpataky László beszéde

«Kegyeletes házi ünnepre gyűltünk ma össze. Ennek jelentőségét fokozza az, hogy Excellenciád, nemzeti kultúránk főgondozója, azon megjelenni méltóztatott. Fogadja ezért hálás köszönetünket.

Fraknói Vilmos püspök, a múzeumok és könyvtárak volt országos főfelügyelője, egykor az orsz. Széchényi-könyvtár őre, hálával eltelve Nemzeti Múzeumunk és elhunyt nagynevű vezetői, a magyar régiségtudomány megalapítói iránt, emlékezetüket egykori működésük helyén, múzeumunk területén szobrászati művel kívánta megörökíteni.

A mű Damkó József szobrászművész sikerült alkotása. Ennek felavatására és megkoszorúzására a legalkalmasabb a mai nap, mikor gondolataink különben is elköltözött barátaink és elhunyt hozzánk tartozók körében időznek.

Hálásan köszönjük a nemeslelkű püspöknek, hogy múzeumunk kertjében állíttatta föl ezt az emléket, mely mindig eszünkbe juttatja eltávozott nagyjainkat, múzeumunk büszkeségeit, nemzeti tudományosságunk vezető alakjait.

Nagyrészt nekik köszönhetjük, hogy Nemzeti Múzeumunk elfoglalta méltó helyét a külföld hasonló intézményei mellett. Pulszky, Rómer és Hampel neve ismert és nagyrabecsült a tudományos eredmények terén itthon és a külföldön egyaránt. Engem pedig a három férfiú emlékéhez külön belső lelki kötelék fűz. Az egyikben legelső jószágos hivatali főnököm emlékét tisztetem; a másodikhoz a tanítvány hálája csatol; a harmadikhoz a barátságon kívül több tudományos intézményben, a múzeumban, a Tudomány-Egyetemen, a Tudományos Akadémiában sok éven át való együttműködés emléke köt.

Mi öregebbek, akik múzeumunk három elköltözött nagyját közvetlen érintkezésből ismertük, a múzeumunk kertjének virágaival megkoszorúzott emlék előtt annak a benső kívánságnak adunk kifejezést, vajha az a tudományos törekvés és az a nemzeti szellem, mely az ő egész lényüket eltöltötte, termékenyítőleg és gyümölcsözőleg hatna a mostani nemzedékre, hogy az ő példájukon indulva, az ő példájukat követve, a nemzeti tudománynak, Nemzeti Múzeumunknak és ezzel hazánknak mennél értékesebb munkásai legyenek!»

Varjú Elemér beszéde

«Amidőn a megtisztelő megbízásnak eleget téve, a Nemzeti Múzeum koszorúját a magyar régiségtudomány három nagy alakjának emlékkövén elhelyezem, lehetetlen a kegyeletnek ajkaimra toluló szavait visszafojtanom.

Pulszky Ferencz, Rómer Flóris, Hampel József neve úgy az archaeologia, mint a Nemzeti Múzeum, de legkivált annak érem- és régiségosztálya történetében soha el nem muló értéket jelent.

Pulszky Ferencz még a korábbi idők bámulatosa sokoldalú polyhistorai közül való; alig van a tudásnak olyan ága, amelyben idegen lenne; de lángelméje legszebb eredményeit mégis az ősrégészetnek ő előtte nálunk alig kultivált mezején mutatta fel. Archaeológiánkat ő emeli nyugoti színvonalra, elsőül kelti fel iránta az érdeklődést és szerez neki elismerést idegen nemzeteknél.

Rómer Flóris viszont itthon teszi népszerűvé a régiségkutatás minden ágát. A hívő rajongásával, fanatizmusig menő buzgósággal dolgozik, ír, agitál és szerez híveket szeretett tudományának s ezzel együtt a Nemzeti Múzeumnak.

A triász harmadik tagja, Hampel József modern, nyugati szabású tudós, aki a gyűjtés munkája mellett már az anyag feldolgozására fektetheti a súlyt s magas színvonalú képzettségével felfegyverkezve régészetünk legfontosabb kérdéseinek megoldására vállalkozik. Irodalmi működésével örök hírt s nevet szerez magának és nemzetének, fényt árasztva az intézetre is, amelynek évtizedeken élén állott.

Akik a három nagy tudós nyomdokaiba léptek, azok már alig méltányolhatják eléggé a munkát, amit e három férfiú végzett. Nekik az úttörők fáradsága jutott osztályrészül, a kezdés nagyszerű, de nem mindig hálás műve. Mi, akik eredményeiket felhasználva továbbépítünk azon a hatalmas alkotáson, amelynek alapjait Pulszky Ferencz, Rómer Flóris és Hampel József rakták le, önmagunkat tiszteljük meg vele, ha az őszinte hála és elismerés koszorúját nagy elődeink emlékére letesszük.»

Mihalik József beszéde

«Ez emlékmű melegszívű létesítőjének: Fraknoi Vilmos püspök úrnak, a múzeumok és könyvtárak volt országos főfelügyelőjének megbízásából és nevében hódoló tisztelettel teszem le e borostyánkoszorút a magyar archaeologia három mesterének kőből emelt emlékére.

A borostyán elhervad, a kő porrá málik, de Pulszky Ferencz, Rómer Flóris és Hampel József áldott emlékezte, valameddig e földön magyar ember és magyar tudomány él –elmulhatatlan!»

(M[ihali]k [József]: A Pulszky-Rómer-Hampel-emlék. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 10. évf. 1916. 4. füz. 194–195.)

3) *Hampel József múzeumi osztályigazgató beszéde az aquincumi Rómer-emléktábla leleplezésekor (1910. június 18.)*

„RÓMER ARCZKÉPES TÁBLÁJÁT leplezték le 1910 évi június 18-án az aquincumi múzeumban s a leleplezés a következő rövid beszéd kíséretében történt: Thalóczy Lajos javaslatára székesfővárosunk nagyérdemű polgármestere elhatározta, hogy az aquincumi múzeum Rómer Flóris Ferencz emléktáblájával diszítessék. Az emlék elkészült. Előttünk a sikerült dombormű, mely híven örökíti meg a jeles tudós arcvonásait. Mily kevesen vagyunk, a kik e rokonszenves arcra emlékezünk. Nem is lehet máskép. Régen. 1877-ben volt, midőn Rómer elhagyta Budapestet és Nagyváradra tette át lakását, mert a litt. stallum oda hívta és ott töltötte élete utolsó évtizedét. Arczképe ez évtized lelegejéről való, már rajta a kanonoki, nem a benzés ruha, melyben két évtizeden át köztünk járt. Ebben a két évtizedben életének legjavát létesítette, mindazt, a mit szabatos szavakban a rövid fölírat jelez. A hazai régisegtudomány úttörőjének mondja. Úttörő volt az egyetemen, mikor az évtizedes árvaságban lézengő archaeoiogiai tanszékre lépett és tárt kapút nyitott a régisegtudomány művelőinek. Utat nyitott és irányt szabott a szakirodalomban, mikor 1868-tól kezdve megindította az *Arch. Értesítőt*. Az ország határain túl is képviselte a hazai szaktudományt a párisi nemzetközi archaeologiai congressuson 1867-ben. Életének legnagyobb sikerét érte 1876-ban, mikor az ő hívására az egész világról ide sereglett a régészek sokasága a budapesti nemzetközi régészeti congressusra, melynek Rómer volt a főtitkára és melynek emlékét az irodalomban két vastos kötet tartotta fenn.

Csak néhány mozzanatot emeltem ki jelesünk életéből mintegy az emléktábla fölíratának igazolására. De talán e nagy érdemek nem indokolták volna eléggé, hogy miért állíttassák neki emlék épen itt, az aquincumi síkságon, kapcsolatosan az aquincumi múzeummal. T. u. történt ez, mert ő, miként a tábla mondja, az aquincumi kutatásoknak is nagyérdemű kutatója volt. A 60-as és 70-es években senki sem tett többet Aquincum emlékezetének felélesztése ügyében, mint Rómer. Nem volt akkoriban szorgalmasabb látogatója e területnek, mint ő. Vannak abból az időből *térképi fölvételek*, melyeket: Rómer hű kísérője, Zsigmondy Gusztáv készített, oly emlékekről, melyek részben elpusztultak. Rómer volt az őrszem, mely ügyelt az előforduló emlékekre és szava mint *vox clamantis in deserto* fölkeltette a szunnyadó közfigyelmet. Legtöbb dolga akadt, mikor az alkotmányos élet beállta után mozogni kezdett az addig oly csöndes vidék. A hegyvonal tövében az ásó föltárta a földet, támadtak téglagyárak és

JEGYZETEK

- ¹ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 4. évf. 1891. szept. 8. 204. sz. 4., vö. *Archaeologiai Értesítő*, 11. k. 1891. 4. füz. 381–382.
- ² Könyöki József: Nyilatkozat Rómer Flóris szülőháza dolgában. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 8. évf. 1895. febr. 10. 34. sz. 2. Rómer szülőházára ld. még: Kumlik 1907, 8–16.
- ³ OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár. Kny. C 9.484 Felhívás. (Nyomtatvány) A felhívás megjelent az *Archaeologiai Értesítő*ben ld. Új. f. 15. 1895. 3. füz. 281. Kumlik Emil tehát Rómerről írt könyvének előszavában hibásan teszi 1896-ra a szoborállítás kezdeményezését (ld. Kumlik, 1907, 2.). Megjegyezzük, hogy Kumlik kis kötetét „A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pozsonyban tartott XXXIV. Vándorgyűlése és Rómer Ferenc Flóris pozsonyi szobrának leleplezése alkalmára” készítette.
- ⁴ *Budapesti Hírlap*, 18. évf. 1898. okt. 27. 297. sz. 9.
- ⁵ Uo. Arról nem szólt a hírlapi tudósítás, hogy az emléktábla a szülőházra került volna-e, de valószínű, hogy ezt tervezték, ami tulajdonképpen a Dankó-féle 1891. évi kezdeményezés megvalósítását jelentette volna.
- ⁶ Pannonhalmi Főapátsági Levéltár. Főapáti Hivatal iktatott iratai. 211/1899.
- ⁷ Rómer Flóris szobra Pozsonyban. *Vasárnapi Ujság*, 46. évf. 1899. jan. 8. 2. sz. 33.
- ⁸ Rómer Flóris szobra. *Pesti Hírlap*, 21. évf. 1899. jan. 7. 7. sz. 6. Először a Rómer-emlékmű kis szobormintája készülhetett el valamikor 1896 és 1898 között, ez aztán néhány évig a pozsonyi polgármester dolgozószobáját díszítette, amint az kiderül Kumlik Emil már említett munkájának előszavából. (Kumlik1907, 2.) A szobormintát ma a Pozsonyi Városi Galéria (Galéria mesta Bratislavy) őrzi.
- ⁹ A régészeti társaság ülése. *Budapesti Hírlap*, 20. évf. 1900. nov. 28. 327. sz. 9., Rómer Flóris emléke. *Vasárnapi Ujság*, 48. évf. 1901. 31. sz. 505., *Nyugatmagyarországi Híradó*, 15. évf. 1902. ápr. 5. sz. 2. Ez utóbbiban érdekes, hogy a város 2000 forintos hozzájárulásáról esik szó, szemben a minden más forrásban szereplő 1000 forintos összeggel.
- ¹⁰ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 15. évf. 1902. jún. 17. 136. sz. 1.
- ¹¹ A szoborállítást végül lehetővé tevő kultuszminiszteri támogatásról báró Forster Gyula október végi jelentéséből értesülhetett az Országos Régészeti és Embertani Társulat. (*Budapesti Hírlap*, 27. évf. 1907. okt. 30. 257. sz. 15.)
- ¹² *Nyugatmagyarországi Híradó*, 15. évf. 1907. aug. 14. 185. sz. 5., vö. *Egyetértés*, 42. évf. 1907. aug. 14. 194. sz. 10., *Budapesti Hírlap*, 27. évf. 1907. aug. 14. 193. sz. 8.
- ¹³ Rómer Flóris szobrának megkoszorúzása. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 20. évf. 1907. aug. 27. 194. sz. 3. Chyzer Kornél beszédének teljes szövegét ld. a *Függelékben*. A Pozsonyi Városi Múzeumban meglévő szalag felirata: „A magyar orvosok és természetvizsgálók Rómer Flóris emlékének 1907. aug. 25.” (Múzeum mesta Bratislavy. lt. sz.: F-02137.)
- ¹⁴ Ifj. Papp Sándor: Rómer Flóris szobrának megkoszorúzása (1907. augusztus 25.) In: www.pozsonyikifli.sk/hu/Friss-kifli/Tortenelem/Romer-Floris-szobranak-megkoszoruzasa-1907-augusztus-25.html (letöltés ideje: 2015. okt. 1.); www.kozterkep.hu/~20305/Romer_Floris_mellszobor_Pozsony_1998.html (letöltés ideje: 2015. okt. 1.)
- ¹⁵ A három domborműből egynek — éppen a Rómert ábrázolóknak — fennmaradt a gipszmintája is, melyet 1943-ig a Magyar Nemzeti Múzeum őrzött, majd átadta azt a Szépművészeti Múzeumnak, ahonnan a Magyar Nemzeti Galériába került. Ma is ott őrzik (ld. MNG Szobor Osztály lt. sz.: 8394)
- ¹⁶ Uj emlékmű a Muzeumkertben. *Budapesti Hírlap*, 36. évf. 1916. jún. 30. 180. sz. 12. A *Vasárnapi Ujság* 1916. július 9-i számában közölte az elkészült és felállított emlékmű képét (ld. 28. sz. 435.). Liber Endre a Budapest szobrainál írt kötetében a Régészek emlékét 1916 tavaszára datálja (Liber 1934, 309.), ami nem cáfolja a nyári szoborállítást, hiszen Damkó valószínűleg már korábban elkezdte az alkotói munkát. Az állvány felépítése az emlékműnél ugyanakkor arra utalhat, hogy a sztélé végső elkészítését és a díszítő faragásokat a mester már a Múzeumkertben készíthette el.
- ¹⁷ *Pesti Hírlap*, 38. évf. 1916. nov. 2. 305. sz. 9.
- ¹⁸ Mihalik 1916, 194–195. Az 1916. november 1-én az emlékműavatás alkalmával elmondott beszédek szövegét ld. a *Függelékben*.
- ¹⁹ Antal Mariann kőrestaurátor (MNM) 2015. szeptember 30-i szíves közlése szerint. Az 1997-es restaurálás alkalmával, melyet Kőfalvi Vidor és Baghy László kőrestaurátorok (MNM) végeztek, szemcseszórással tisztítás történt és minimális kiegészítés. 2013. június 4-én Antal Mariann végzett el restaurátori munkát a kőemléken, ami azt jelentette, hogy pótolta a Rómer mellszobor letört orrát. 2013. szeptember 18-án pedig ugyanő végzett tisztítást a három szoborfejen, miután azokat bekenték sárral.
- ²⁰ Pulszky-emlékülés. *Népszava*, 125 évf. 1997. szept. 6. 208. sz. 11.

- ²¹ Iparművészeti Múzeum Ötvösgyűjteménye, lt. sz. 89.293.1. Jelzés a hátoldalon: „Borsos M.”
- ²² A Rómer szobrot a Széchenyi tér észak-keleti oldalán, az ún. Apátúr-házzal szemben egy hármás (alulról felfelé: 12X100X 100 cm, 10X70X70 cm, 160X40X30 cm) alapzaton helyezték el.
- ²³ *Kisalföld*, 45. évf. 1990. jún. 4. 129. sz. 8. A rövid tudósítás fölötti fényképen a szobor leleplezésének pillanata látszik. Ld. még a szoborra: Orbánné 2001, 259. Orbánné kötetében hibásan írja, hogy Borsos eredeti 1972-ben készült műve látható a téren és hibás a felállítás időpontjaként megadott 1993-as évszám is.
- ²⁴ Rómer Flóris emléktáblája. *Pesti Hírlap*, 32. évf. 1910. jún. 22. 148. sz. 12.
- ²⁵ Rómer Flóris emléktáblája. *Vasárnapi Ujság*, 57. évf. 1910. jún. 26. 26. sz. 554.
- ²⁶ Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattár Intézménytörténeti dokumentációs gyűjtemény. 1-79. Az Aquincumi Múzeum vendégkönyve 1908–1916. p. n.
- ²⁷ Hampel 1910, 380. Hampel teljes beszédét ld. a *Függelékben*. Ebből a beszédből derül ki, hogy az emléktábla állításának kezdeményezője Thallóczy Lajos (1856–1916) történész volt.
- ²⁸ Póczy 1991, 193. Póczy Klára a megemlékezésről közöl is egy képet, ahol Fitz Jenő beszédet mond, mellette Tóth Endre régész és Fodor István, a Nemzeti Múzeum főigazgatója kezükben koszorúval (uo. 197.).
- ²⁹ www.aquincum.hu/hirek/romer-floris-megemlekezes/
- ³⁰ Zsidi Paula (igazgató, BTM Aquincumi Múzeuma) 2015. szeptember 30-i szíves közlése szerint. Az emléktáblán Vecsey Ádám fémrestaurátor (BTM) és Módy Péter kőrestaurátor (Palmetta Művek) dolgozott.
- ³¹ Zirc. In: Emlékhelyek 1996, 358–362.; 361. Az első emléktáblát 1970-ben, az utolsót 1982-ben helyezték el a Panteonban. A 14 márványtábla reliefjéből tizenkettőt R. Kiss Lenke készített.
- ³² Harmat Beáta osztályvezető (MTM Bakonyi Természettudományi Múzeum) 2015. szeptember 28-i és október 5-i szíves közlése szerint. A táblák leszedésének konkrét indoka az volt, hogy azok az apát-ság nagy quadruma falán voltak, ez a terület pedig szerves része lett az idősothonnak és nem akarták, hogy a turisták állandóan megzavarják a nyugalmat.
- ³³ www.fehervar.net/cikkek/08/cuha/, vö. www.gobolyos.hu/2008/cuha/index.html
- ³⁴ József főherceg és tanítója. *Vasárnapi Ujság*, 25. évf. 1878. dec. 29. 52. sz. 842. Az elhelyezés időpontjára vonatkozóan azt írja e december végi tudósítás, hogy „nemsokára be fog helyzetetni” az emléktábla. A hetilap (egy kicsit pontatlanul) leközölte a tábla szövegét is. A korabeli lapok egyébként József főherceg e nagyváradi látogatásáról elég szűkszavúan írnak, tulajdonképpen csak azt jegyzik meg, hogy a vendég Lipovniczky nagyváradi püspöknél lakott (ld. *Szabadság*, 4. évf. 1878. szept. 5. 169. sz. (3.)), vö.: *Pesti Napló*, 29. vf. 1878. szept. 5. 214. sz. (1.), *Fővárosi Lapok*, 15. évf. 1878. szept. 6. 204. sz. 994.).
- ³⁵ Rómer Flóris temetése. *Budapesti Hírlap*, 9. évf. 1889. márc. 21. 80. sz. 5.; ld. még: *Vasárnapi Ujság*, 36. évf. 1889. márc. 24. 12. sz. 198., *Fővárosi Lapok*, 26. évf. 1889. márc. 21. 79. sz. 582. Rómer 1878. szeptember 13-i Fraknói Vilmoshoz írt levelében már jelzi, hogy csináltat majd egy emlékkövet (ld. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Levelestár. 44. sz.).
- ³⁶ Kordics1998 5., 28. Vö.: Biharmegye kultúrhivatását férfiasan emeljük...” Rómer Flóris nagyváradi évei. Összeáll.: Balla Tünde és Lakatos attila. Nagyvárad, 2015. 77. Ez utóbbi munkában szerepel az exhumálás pontos dátuma: 1982. A Rómer sírhelyről készült archív fotókon jól látszik, hogy — mi-ként más sírokat is — az övét is kovácsoltvas kerítés vette körül.

IRODALOM

- EMLÉKHELYEK
 1996 Emlékhelyek Veszprém megyében. Főszerk. Bándi László. Veszprém.
- HAMPEL József
 1910 Hpl: Rómer arczképes tábláját... Archaeologiai Értesítő. Ú. f. 30. 4. füz. 380–381.
- JÁRMAI Ervin
 1993 A zirci Bakonyi Panteon. Zirc.
- KOVÁCS Tibor
 1997 Koszorúzó beszéd a Pulszky-emlékműnél. Magyar Múzeumok, 3. évf. 4. sz. 3–4.
- KUMLIK Emil
 1907 Rómer Ferenc Flóris élete és működése. Pozsony.
- LIBER Endre
 1934 Budapest szobrai és emléktáblái. Budapest.
- MIHALIK József
 1916 M—k.: A Pulszky-Rómer-Hampel-emlék. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 10 évf. 4. füz. 194–195.
- ORBÁNNÉ HORVÁTH Márta
 2001 Emlékművek, emléktáblák győri kislexikona. Győr.
- PÓCZY Klára
 1991 Gondolatok Rómer Flóris emléktáblájánál halálának 100. évfordulóján az Aquincumi Múzeumban. Budapest Régiségei 27. köt. 191–197.
- SAS Andor
 1957 Egy belvárosi szobor félszázados jubileumára. A Hét. 2. évf. dec. 15. 50. sz. 12–13.
- WEHNER Tibor
 1980 Tatai szobrok, emlékművek, emléktáblák. Tata.

STATUES AND MEMORIAL PLATES IN HONOUR OF FLÓRIS RÓMER

Following Flóris Rómer's death in 1889 necrologies, biographies and memorial speeches appeared in sequence. The two most memorable ones were written by his students, friends and fellow scholars: József Hampel and Vilmos Fraknói. These memorial writings of "more lasting than ore" were followed by monuments made of real ore and stone. The first statue in honour of Rómer was erected by the National Archaeological and Anthropological Association in Pozsony (Bratislava). The Association initiated a fund rising in 1895 for this purpose and it commissioned the sculptor Alajos Stróbl with the work, who finished Rómer's bronze bust in 1899. The costs of the statue erection were reduced by Stróbl's generous gesture, who did the job for free. Finally, the statue was erected on the Ferenciek Square next to the old town-hall. The statue was later taken away, and in 1998 it was placed in the yard of the old town-hall (today it is the City Museum) where it can be seen today. The erection of the next statue was initiated by Vilmos Fraknói the Chief Inspector of the Hungarian museums and libraries. The statue, which was placed into the garden of the Hungarian National Museum in 1916, commemorates the three founding fathers of the Hungarian archaeology: Flóris Rómer, Ferenc Pulszky and József Hampel, since the sculptor József Damkó carved the portrait of these three scholars into the limestone relief following the pattern of the old Roman tombstones.

The next Rómer statue was made by Miklós Borsos from red marble in 1972. This bust is kept in the Museum of Applied Arts, while its bronze copy was erected on the Széchenyi Square in Győr opposite to the building of the Rómer Flóris City Museum.

In addition to the statues several memorial plates were also made in honour of Rómer. The first one, which was initiated by the historian Lajos Thallóczy, was unveiled on the wall of the Aquincum Museum in Budapest in 1910. This bronze bust was made by the sculptor Józsefné Darázs upon the commission of the local government of Budapest. Rómer, as the most famous researcher of the Bakony Mountains, received a marble plaque in the Pantheon of Bakony in Zirc in 1971. This marble plaque with Rómer's bronze bust on it was made by the sculptor Linke R. Kiss. In 1980 a memorial plate was unveiled in the Eötvös József Grammar School of Tata where Rómer once had studied. Recently a memorial plate was placed in honour of Rómer (and Dr. Béla Darnay-Dornyay) on the wall of the railway station of Porva-Csesznek in 2008.

Béla Debreczeni-Droppán